

РОЗДІЛ III Теорія виховання

УДК 373.034:811.161.2:050

Руслана Даниляк –
Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка (м.Дрогобич)

Мова як структурно-змістовий компонент дитячого періодичного видання і засіб морального виховання молодших школярів

В статті виявлено та обґрунтовано виховний потенціал мови дитячого періодичного видання з метою морального виховання молодших школярів та виховання їх мовної культури; з'ясовано особливості мови дитячого періодичного видання як його структурно-змістового компонента; проаналізовано лексичні та інші мовні засоби морального виховання (за спорадичним вибором видання).

Мова як система знаків забезпечує процес комунікації, а мовне оформлення видання має свої засоби виразності, дієвості, емоційності, а також потенціал морального виховання молодших школярів. Дитяче періодичне видання досягає мети у пізнавальному, розважальному функціонуванні при умові єдності форми і змісту, врахуванні психологічних, вікових особливостей свого адресата. Гармонійний розвиток дітей безпосередньо пов'язаний із духовним збагаченням, зокрема засобами слова. Входження дитини у світ рідної мови відбувається, у першу чергу, за допомогою літератури, спеціально створеної для дітей, яка живить розум та уяву дитини, відкриває світ, образи та моделі поведінки, розвиває та соціалізує її особистість. Отже, важливими є два аспекти використання виховного потенціалу мови дитячого періодичного видання: в процесі морального виховання молодших школярів та виховання їх мовної культури.

Ключові слова: мова, мовна культура, дитяче періодичне видання, молодший школяр, моральне виховання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мова як система знаків забезпечує процес комунікації і, як правило, складається зі словника та правил написання, вимови, словотвору тощо. Мова дитячого видання є його надзвичайно важливим структурно-змістовим компонентом. Вона має свої засоби виразності, дієвості, емоційності, свої естетичні ідеали, а також володіє значним потенціалом морального виховання молодших школярів. Дитяче періодичне видання досягає мети у своєму пізнавальному, розважальному функціонуванні при умові єдності форми і змісту; врахуванні психологічних та вікових особливостей свого адресата. Моральний, інтелектуальний, естетичний розвиток дітей безпосередньо пов'язаний із духовним збагаченням, зокрема засобами слова. Входження дитини у світ рідної мови відбувається, у першу чергу, за допомогою літератури, спеціально створеної для дітей. Саме дитячі літературні видання живлять розум та уяву дитини, відкривають світ, формують образи та моделі поведінки, розвивають та соціалізують її особистість. Таким чином, актуальність досліджуваної проблеми визначена двома аспектами використання виховного потенціалу мови дитячого періодичного видання: 1) процесом морального виховання молодших школярів та 2) вихованням їхньої мовної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування мовної культури молодших школярів, використання мовних засобів дитячих періодичних видань перебуває в предметному полі низки наукових праць українських педагогів. Зокрема, їй присвячені дослідження: К. Даценко, Є. Денисенко – мовне оформлення дитячих періодичних видань в контексті вивчення стану та проблем дитячої періодики [6]; М. Вашуленко – проблема відбору лінгвістичного матеріалу на початковому етапі вивчення української мови та формування мовної компетенції особистості [3]; О. Савченко – якість початкової освіти, її

сутність і чинники впливу [9]; Н. Грона – проблема підготовки майбутнього вчителя до формування мовленнєвої компетенції молодших школярів [5] та інші. Однак, не розглядалася окремо проблема мови як структурно-змістового компонента дитячого періодичного видання та засобу морального виховання молодших школярів, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Мета і завдання статті: виявити та обґрунтувати виховний потенціал мови дитячого періодичного видання з метою морального виховання молодших школярів та виховання їх мовної культури. У межах визначеної мети необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати особливості мови дитячого періодичного видання як його структурно-змістового компонента; проаналізувати лексичні та інші мовні засоби морального виховання (за спорадичним вибором видання).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Одним із структурно-змістових компонентів дитячого періодичного видання є його мова, яка відображає стильові особливості української літературної мови, але, водночас, є її особливим різновидом, оскільки має свої особливі засоби виразності, дієвості, емоційності, естетичні ідеали. Мова як компонент форми і змісту дитячої періодики, ретранслятор різнопланової інформації виконує інтегративну виховну функцію, зокрема виховання культури мовлення та моральності.

Важливою особливістю дитячої періодики є те, що від віку реципієнта залежить характер адресованого йому видання, стилістичні особливості, специфічні якісні, а також кількісні характеристики медіатексту: тематика, обсяг художнього та публіцистичного матеріалу, вибір жанрів, лексична база, використання художньо-образних засобів тощо. Якісний лексичний рівень дитячих журнальних видань – запорука нормального формування комунікативно-мовленнєвих умінь дитини.

Логічне та доцільне застосування різноманітних мовних засобів (термінів, діалектизмів, експресивної лексики, фразеологізмів, паремій тощо) формує у читачів дитячого періодичного видання культуру мови і мовлення, мовленнєву компетентність, відчуття рідного слова і повагу до нього.

Журнал «Барвінок», як зазначають К. Даценко, Є. Денисенко, має якісний лексичний рівень. Цьому сприяла співпраця журналу в усі роки його існування з авторами шкільних підручників, освітніх проектів, іншими фахівцями. Майстри слова зосереджують увагу не лише на розробці тем, а й на актуалізації змісту та методичному інструментарії. Це дало змогу повніше скористатися однією із переваг журналу, коли читач, подібно до факультативів, спецкурсів, системно засвоює певний обсяг поглиблених знань, що входять до кола його світоглядних цінностей. Важливою є тональність видання. У кожному номері подано інформацію про нові явища та реалії, що не лише збагачує словниковий запас дитини, а й розширює її кругозір. Виправданим є введення до структури номеру творів малих жанрів, що знайомлять читача із лаконічністю, милозвучністю, багатогранністю, глибиною української мови. Лексичний рівень журналу формує комунікативні уміння читача. Отже, можна зробити висновок про те, що журнал «Барвінок» має високий лексичний рівень і є якісним україномовним продуктом [6].

Для вирішення завдань морального виховання головною є роль мовних одиниць: іменників, прикметників, дієслів, фразеологізмів, оказіоналізмів, стильового розподілу лексики на художній стиль, розмовний, науковий тощо. Оскільки поняття моралі та моральності виражені переважно іменниками, то вони виконують навчально-комунікативну, виховну функцію, яка допомагає дитині легше та швидше пізнати світ і себе в ньому на засадах добра і краси. Це, наприклад, іменникові форми моральних понять «вчинки», «милосердя», «любов», «грішник», «невіглас», «сумнів», «кривда», «образа», «пробачення», «молитва», «дружба» тощо. Якщо молодші школярі знайомляться із змістом журналу разом з дорослими (вчителями, батьками, вихователями), то доречно звернути увагу дитини на етимологію слова-поняття. Наприклад, слово «милосердя» означає привітне, добре ставлення до когось, вияв любові і співчуття, а утворилося це

слово складанням двох – «милий (милість)» і «серце»; а слово «кривда» є однокореневим зі словом «кривий» тощо.

Віковою особливістю молодших школярів у процесі морального виховання засобами періодичних видань є те, що діти найкраще запам'ятовують поняття моралі, якщо вони подані в ігровій формі, з ілюстративним матеріалом; не пов'язані з великими за обсягом текстами тощо. Наприклад, розмова про «чесноти для тіла і душі» у журналі «Водограй» [4, с. 19] подана у супроводі виразного ілюстративного матеріалу, в якому сучасні діти зображені художником в життєвих ситуаціях співчуття, прощення, молитви тощо. Враховуючи те, що більшість усіх понять морального виховання складають абстрактні іменники (наприклад, для позначення людських чеснот: «дружба» [2, № 3, с. 3]; «вірність» [2, № 6, с. 15]; «мудрість» [2, № с. 10, 5] тощо), ілюстративний матеріал допоможе усвідомити значення абстрактних понять, з'ясувати їх відмінність від конкретних. А тому, не вміючи мислити абстрактними поняттями, співвідносити їх, дитина шукає у своїх поясненнях конкретні приклади. У текстах дитячих періодичних видань використано саме таку схему: абстрактне поняття морального виховання (моральної культури) знаходить конкретне й реальне втілення у дитячій свідомості завдяки малюнку, невеликому опису певної життєвої ситуації тощо.

Важливим елементом у системі мовних засобів морального виховання в дитячих періодичних виданнях є українські приказки і прислів'я, в яких утверджено закони добра, істини, краси, любові, надії, віри, правди. Семантика фразеологічних одиниць, прислів'їв та приказок всебічно й багатогранно відтворює різні аспекти життя людини: возвеличує духовні цінності, висміює вади, висловлює співчуття, поради, вчить, наставляє і виховує тощо.

У спільній з дитиною роботі над текстами дитячої періодики доцільно використовувати виховний потенціал паремій, пояснити основний зміст прислів'я чи приказки, виявити основну ідею, мету, звернути увагу дитини на художньо-виражальні засоби, проектувати ідейне значення на життєві ситуації морального вибору молодшого школяра. Усі ці види навчально-виховної роботи з текстом паремій, прислів'їв і приказок може бути означено поняттям «інтерпретація» змісту як основа для формування людських чеснот у структурі особистості молодшого школяра.

Інтерпретація, як зазначено у літературознавчому словнику-довіднику, – дослідницька діяльність, пов'язана з тлумаченням змістової, смислової сторони літературного твору на різних його структурних рівнях через співвіднесення з цілістю вищого порядку. Смісловий зміст досліджуваного літературного явища в інтерпретації виявляється через відповідний контекст на фоні сукупностей вищого порядку [7, с. 308]. Вміння дорослого, перш за все вчителя, застосувати інтерпретацію в інтерактивних методах допоможе проникнути в семантичне поле фольклорних взірців та виявити повчальний зміст з метою формування моральної культури.

Предметом інтерпретації в процесі спільної роботи усіх суб'єктів виховання – вчителя, вихователя, батьків та дитини – над змістом періодичного видання у школі та сім'ї є будь-які елементи прислів'їв і приказок, співвіднесені з позатекстовою життєвою ситуацією та цілями морального виховання молодших школярів, наприклад: «Добре діло роби сміло» [1, с. 7-9]; «Від слова до діла важка дорога»; «Крутиться, як білка в колесі»; «Слово не має крил, але облітає весь світ»; «Зробив так, що й комар носа не підточить» та інші [10, с. 10-11].

Для взірця інтерпретаційного аналізу в аудиторії молодших школярів з метою морального виховання оберемо прислів'я «Від слова до діла важка дорога», зміст якого вказує на таку людську чесноту, як старанність і її протилежну відповідність – лінивість.

Основний зміст прислів'я «Від слова до діла важка дорога» повчальний – відповідальність за сказане слово, зв'язок наміру і дії. Метою аналізованого прислів'я є формування у молодшого школяра розуміння про вольовий компонент особистості, про

складність зреалізувати задумане, фізичні і духовні зусилля при цьому. Тематично це прислів'я пов'язане з низкою інших, які є в скарбниці народної усної творчості: «Бджола мала, а й та працює», «Без діла жить – тільки небо коптить», «Без діла слабше сила», «Без труда нема плода», «Будеш трудиться – будеш кормиться», «Губами говори, а руками роби!», «Де руки й охота, там скоро робота», «Для нашого Федота не страшна робота», «Діло майстра величає!», «Добре діло утіха, коли ділові не поміха», «Добре роби – добре й буде!», «Добрий початок – половина діла», «За один раз не зітнеш дерева враз», «Заклопотався, як квочка коло курчат», «Зароблена копійка краща за крадений карбованець», «Кожна пташка своїм носиком живе», «Маленька праця краща за велике безділля», «На дерево дивись, як родить, а на чоловіка, як робить», «На охочого робочого діло найдеться», «Не в цім хороша, що чорноброва, а в тім, що діло робить» [8].

Використання методу інтерпретації пов'язане із складністю для сприйняття дитиною розуміння змісту чесноти «старанність» та інших, необхідністю доступно і зрозуміло пояснити молодшому школяреві їх зміст.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, сучасні дитячі періодичні видання у конкретизації пізнавальних та розважальних журналів є важливим та дієвим засобом морального виховання особистості молодшого школяра. Виховний вплив на молодших школярів здійснюється художньо-естетичними, пізнавальними та розвивальними засобами форми і змісту дитячої періодики у її друкованій та електронній версіях, реалізує мету гармонійного розвитку особистості, уводить дитину у світ соціокультурної дійсності, яка заснована на морально-етичних нормах та цінностях. Одним із важливих структурно-змістових компонентів періодичного видання є мова. Мова як форма суспільної свідомості пов'язана і відображає світогляд, ментальність, філософію, релігію, мистецтво (вербальні форми) і, зокрема, мораль, що обумовлює необхідність в подальших дослідженнях виявити дидактичні особливості жанрової специфіки особливостей дитячих журналів як навчально-виховної медіапродукції та окреслити перспективу їх використання в умовах сім'ї та школи.

Джерела та література

1. Абетка казок. Газета для дітей. – № 4. – 2015. – 16 с.
2. Барвінок // Літературно-художній і загальноосвітній журнал для дітей молодшого та шкільного віку. – К.: Новий друк. – 2008. – № 1–12.
3. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 286 с.
4. Водограй. Твій журнал. – № 4 (139). – 2015. – 20 с.
5. Грона Н. В. Підготовка майбутнього вчителя до формування мовленнєвої компетенції молодших школярів / Н. В. Грона // Вісник Глухівського національного університету імені Олександра Довженка. – Випуск 17. – Серія: Педагогічні науки. – Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. – С. 125–131.
6. Даценко К. Стан та проблеми дитячої періодики / К. Даценко, Є. Денисенко. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://studopedia.org/7-14587.html>
7. Інтерпретація : літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с., С. 308.
8. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / [упоряд.: М. М. Пазяк]. – К.: Наукова думка, 1991. – 440 с.
9. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / О. Я. Савченко // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. – Випуск 1.33. Педагогічні науки. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. – С. 9-15.
10. Смайлик. Розважально-пізнавальний журнал для дітей. – № 4. – 2015. – 32 с.

References

1. Abetka kazok. Gazeta dlja ditej. – № 4. – 2015. – 16 s.

2. Barvinok // Literaturno-hudozhnij i zagal'noosvitnij zhurnal dlja litej molodshogo ta shkil'nogo viku. – K.: Novyj druk. – 2008. – № 1–12.
3. Vashulenko M. S. Ukrai'ns'ka mova i movlennja v pochatkovij shkoli: Metod. posib. / M. S. Vashulenko. – K.: Osvita, 2006. – 286 s.
4. Vodograj. Tvij zhurnal. – № 4 (139). – 2015. – 20 s.
5. Grona N. V. Pidgotovka majbutn'ogo vchytelja do formuvannja movlennjevoi' kompetencii' molodshyh shkoljariv / N. V. Grona // Visnyk Gluhivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. – Vypusk 17. – Serija: Pedagogichni nauky. – Gluhiv: GNPU im. O.Dovzhenka, 2011. – S. 125–131.
6. Dacenko K. Stan ta problemy dytjachoi' perodyky / K. Dacenko, Je. Denysenko. – Elektronnyj resurs. – Rezhym dostupu: <http://studopedia.org/7-14587.html>
7. Interpretacija : literaturoznavchij slovnyk-dovidnyk / [za red. R. T. Grom'jaka, Ju. I. Kovaliva, V. I. Teremka]. – K.: VC «Akademija», 2007. – 752 s., S. 308.
8. Prysliv'ja ta prykazky: Vzajemny mizh ljud'my / [uporjad.: M.M. Pazjak]. – K.: Naukova dumka, 1991. – 440 s.
9. Savchenko O. Ja. Jakist' pochatkovoї osvity: sutnist' i chynnyky vplyvu / O. Ja. Savchenko // Naukovyj visnyk MDU imeni V.O. Suhomlyns'kogo. – Vypusk 1.33. Pedagogichni nauky. – Mykolai'v: MNU imeni V.O. Suhomlyns'kogo, 2011. – S. 9-15.
10. Smajlyk. Rozvazhal'no-piznaval'nyj zhurnal dlja ditej. – № 4. – 2015. – 32 s.

Даниляк Р. З. Язык как структурно-содержательный компонент детского периодического издания и средство нравственного воспитания младших школьников. В статье выявлен и обоснован воспитательный потенциал языка детского периодического издания с целью нравственного воспитания младших школьников и воспитания их языковой культуры; выяснены особенности языка детского периодического издания как его структурно-содержательный компонент; проанализированы лексические и другие языковые средства нравственного воспитания (по спорадическому выбору издания).

Язык как система знаков обеспечивает процесс коммуникации, а языковое оформление издания имеет свои средства выразительности, действенности, эмоциональности, а также потенциал нравственного воспитания младших школьников. Детское периодическое издание достигает цели в познавательном, развлекательном функционировании при условии единства, формы и содержания, учета психологических, возрастных особенностей своего адресата. Гармоничное развитие детей непосредственно связано с духовным обогащением, в частности, средствами слова. Вхождение ребенка в мир родного языка происходит, прежде всего, с помощью литературы, специально созданной для детей, которая питает ум и воображение ребенка, открывает мир, образы и модели поведения, развивает и социализирует его личность. Итак, важны два аспекта использования воспитательного потенциала языка детского периодического издания: в процессе нравственного воспитания младших школьников и воспитания их языковой культуры.

Ключевые слова: язык, культура речи, детское периодическое издание, младший школьник, нравственное воспитание.

Danyliak R. Z. Language as a structural and content component of the children periodicals at the mean of the moral education of the primary schoolchildren. The educational potential of the children periodicals' language in its aim of the moral education of the primary schoolchildren and the education of their language culture is detected and substantiated in the article. The peculiarities of the children periodicals' language as its structural and content component are revealed. Vocabulary and other linguistic means of the moral education (according to the sporadic choice of the edition) are analyzed.

Language as a system of signs provides the process of communication. The lingual design of the periodicals has its own means of emphasis, effectiveness, emotionality and the potential of the moral education of the primary schoolchildren. Children periodicals achieves the aim at the cognitive and entertaining functioning provided with the unity of form and content, with taking into account the psychological and age peculiarities of its addressee. The harmonious development of children is directly related to the spiritual enrichment, by the means of a word in particular. The entry of a child into the world of native language occurs primarily through the literature which is specially created for children, which nourishes the mind and imagination of the child, opens the world, images and models of behavior, which develops and socializes his/her personality. Therefore there are two important aspects of the using of the educational potential of the children periodicals' language in the process of the moral education of the primary schoolchildren and the education of their lingual culture.

Key words: language, lingual culture, children periodicals, primary schoolchild, moral education.